

ARVYDAS RAMONAS

Klaipėdos universitetas

KRYŽIAUS TEOLOGIJA: J. MOLTMANNAS, H. U. VON BALTHASARAS

Theology of the Cross: J. Moltmann, H. U. Von Balthasar

SUMMARY

The article researches theology of the cross by two prominent Christian theologians. Jürgen Moltmann – a representative of the reformed Church – and Hans Urs von Balthasar – a thinker of the Catholic Church – analyse the issue of pain and suffering as a frequent meeting “point” with God. According to the authors, life experiences inevitably raise the question of the meaning of life and death, love and suffering. The search for the meaning leads us towards Christ’s cross, which in turn becomes hermeneutics of The Holy Trinity. Christianity and faith in God in general relieve the suffering. God is not the author of death but of life. Jesus Christ did not remove suffering from human existence, but transformed it into an active force. Jesus Christ’s posture while suffering, meaningful silence and the words pronounced upon acceptance of the cross, painful shame together with a great glory, holy consciousness and denial, unconditional obedience, voluntary self-denial, conscious acceptance of the suffering comfort and strengthen the humanity.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjama dviejų iškilių krikščionybės teologų kryžiaus teologija. Jurgenas Moltmanas, – reformuotosios Bažnyčios atstovas ir Hansas Ursas fon Baltazaras, – Katalikų Bažnyčios mąstytojas, – nagrinėja skausmo ir kančios problemą, kaip dažną susitikimo su Dievu „vietą“. Anot autorių, gyvenimo patirtys neišvengiamai kelia klausimą apie gyvenimo ir mirties, meilės ir kančios prasmę. Prasmės paieškos atveda mus prie Kristaus kryžiaus, kuris savo ruožtu tampa Švč. Trejybės teologine hermeneutika. Krikščionybė ir apskritai tikėjimas į Dievą kančią palengvina. Dievas – ne mirties autorius, o gyvenimo. Jėzus Kristus nepašalina kančios iš žmogaus egzistencijos, bet pavertė ją veiklia jėga. Jėzaus Kristaus laikysena kenčiant, prasmingas tylėjimas ir žodžiai, sakomi priėmus kryžių, skaudi gėda šalia kilniosios garbės, šventas sąmoningumas ir atsižadėjimas, besąlygiškas paklusnumas, savanoriškas atsižadėjimas, sąmoningas kančios priėmimas guodžia žmoniją ir stiprina.

RAKTAŽODŽIAI: Dievas, teologija, kryžius

KEY WORDS: God, theology, cross

IVADAS

Teologijoje ir filosofijoje išskylanti skausmo ir kančios problema dažnai tarsi kviečia Dievą į „teismą“: jeigu sakome, kad Dievas yra geras, gailestingas, nesukūręs blogio, teikiantis palaimą, kokia tada yra kančios prasmė. Išvengti skausmo, kančios šio gyvenimo egzistencijoje neįmanoma, todėl svarbu tai įprasminti, kitaip prarasime gyvenimo džiaugsmą. Neįprasmintą kančią panaši į kraujuojančią žaizdą, kuri yra pavojinga gyvybei. Beprasmė kančia temdo Dievo gailestingumą ir žmogus gali prarasti tikėjimą¹. Patyręs kančią žmogus susivokia, kad gyvenimas nėra žaidimas, jo dvasia nukreipiama ieškoti atsakymų į esminius klausimus, kokia yra gyvenimo ir mirties prasmė. Tai padeda žmogui atskirti esminius gyvenimo dalykus nuo neesminių. Tikrąją gyvybės prasmę jis suvokia tada, kai skauda ar kenčia. Tai nereiškia, kad tuo metu yra nelaimingas, nes dažniausiai tik kenčiantis (ar kažkada patyręs kančią) žmogus geba suprasti kitą žmogų: jo nerimą, baimes, graužiantį sielvartą, liūdesį, ilgesį. Laimingas žmogus dažnai net nesistengia to daryti, nes jo vidus pripildytas jo paties ir kitų išgyvenimų jam nereikia, o kadangi jaučiasi kupinas savęs paties, nežino, kodėl turi būti išganytas. Laimingas žmogus jaučiasi stiprus ir galingas, todėl kitų sėkmės ar kančios jam nelabai terūpi. Liūdinčio, vargstančio jis tiesiog nepastebi. Neveltui sakoma, kad laimė žmogų apakina. Kančia, kuri kyla iš savojo ribotumo, negalios pajutimo, kuri slegia, bet kartu padeda žmogui išlaikyti savigarbą, nes

leidžia suvokti giliausias būties paslaptis, atsiverti Dievui ir kitiems, tapti gėrio ir supratingumo šaltiniu, – tokia kančia yra išganinga.

Krikščionybė ir apskritai tikėjimas Dievu kančią palengvina. Anot apaštalo Pauliaus, „mes žinome, kad visa kūrinija iki šiol tebedūsauja ir tebesikankina. Ir ne tik ji, bet ir mes patys, kurie turime dvasios pradmenis, – ir mes dejuojame, laukdami įvaikinimo ir mūsų kūno atpirkimo“ (Rom 8, 22–23). Dievas – ne mirties autorius, o gyvenimo. Jėzus Kristus nepašalina kančios iš žmogaus egzistencijos, bet pavertė ją veiklia jėga. Jėzaus Kristaus laikysena kenčiant, prasmingas tylėjimas ir žodžiai, sakomi priėmus kryžių, skaudi gėda šalia kilniosios garbės, šventas sąmoningumas ir atsižadėjimas, besąlygiškas paklusnumas, savanoriškas atsižadėjimas, sąmoningas kančios priėmimas guodžia žmoniją ir stiprina².

Humanistinio ateizmo atstovai (L. Feuerbachas, F. Nietzsche, A. Comte'as) manė, kad su religija bus baigta viena kartą ir visiems laikams, bet istorija parodė, kad jų ideologija labai trapi – žlugo, neatlaikiusi kritikos ir gyvenimo realijų. Mus supanti realybė yra nepalyginamai įvairesnė nei pajėgiam patirti penkiais žmogui duotais pojūčiais. Tik žemiškosios realybės pripažinimas lemia humanistinio ateizmo propaguotą žmogaus išaukštinimą, neatpirktą kančią ir mirties sampratą, pagaliau absurda. Čia tinka garsioji F. Dostojevskio frazė: „Jeigu Dievo nėra, vadinasi, viskas galima.“ Tokia nuostata neišvengiamai skatina žmogaus susinaikinimą. F. Dos-

tojeviskis tikėjo, kad be Dievo viskas yra niekis, niekas neturi prasmės, viskam pabaiga. Dievo reikia nepaisant to, tikima juo ar ne. Dievo neigimas lemia nihilizmo pasirinkimą³.

Šiame kontekste būtina atskleisti krikščionių Dievo veidą. Krikščionys tiki, kad Dievas apsireiškė Jėzujė Kristujė, kuris prisiėmė žmogaus prigimtį, kad išgelbėtų žmogų nuo niekio, beprasmybės, to, kas pavergia jo kūną ir sielą, pagaliau, nuo blogio, nuodėmės, mirties, demonų galios. Jėzus Kristus parodė, kad apsireiškęs Dievas yra meilė – Dievas Trejybė: Tėvas, Sūnus ir Šventoji Dvasia. Tikintis žmogus gali patirti Die-

vą. J. Moltmanas patikslino, kad „Dievo patirties sąvoka suprantama ne tik kaip mūsų Viešpaties patyrimas, bet ir kaip patirtis, kurią Dievas įgyja su žmogumi. (...) Šventasis Raštas yra tokios Dievo patirties, Dievo ir žmogaus istorijos vyksmo liudytojas. (...) Kuo labiau pažįstame Dievą, tuo aiškiau apsireiškia jo kančia. Pačiuose intensyviausiuose Dievo patirties momentuose atsiskleidžia ir giliausias skausmas: žydų belaisvių šauksmas Egipto vergijoje, Kristaus vienišumas mirštant ant kryžiaus, visos kūrinijos dūsavimas trokštant išganymo. Dievo Trejybės slėpinys: Dievas kenčia su mumis – Dievas kenčia už mus.“⁴

1. JURGENAS MOLTMANAS (JÜRGEN MOLTMANN, G. 1926)

J. Moltmanas yra vienas žymiausių protestantų teologų, Tiubingeno universiteto (Vokietija) profesorius emeritas. Žymiausias jo veikalas – trilogija apie viltį: *Vilties teologija*, *Nukryžiuotasis Dievas*, *Bažnyčia Šventosios Dvasios jėgoje*. Kaip jis traktuoja kančią? Jis yra vienas pirmųjų moderniosios teologijos atstovų iškėlęs klausimą, ar skauda Dievui Tėvui, kai Kristus miršta ant kryžiaus? Atsakymas: taip – Dievui skauda, jis kenčia kartu su Sūnumi, šiam mirštant ant kryžiaus. Dievui ne tas pats, jis nelieka „kažkur danguje“ bejausmis, nepasiekiamas, bet kartu su Sūnumi išgyvena kryžiaus dramą.

1.1. Mesijinė dogmatika

Mesianizmo idėja viena ryškiausių žydų tautos religinės patirties nuojautų.

Tai religinės minties kategorija, išreiškianti ateities viltį, čia svarbūs du aspektai:

- tikimasi laimės ateities pasaulyje;
- laimingas pasaulis bus sukurtas ne tik žmogaus rankų darbu, bet ir tiesiogiai Dievui įsikišus⁵.

Dievas žydams yra tas, kuris turi ateiti, todėl judaizmo teologija yra ryškus ateities / vilties pobūdžio. Žydams pasaulis dar nėra atpirktas, Mesijas nėra atėjęs, tad tebeviešpatauja blogis, nuodėmė. J. Moltmano teigimu, Dievas išlaisvina žydų tautą ir veda ją į ateitį, nes žydai tiki, kad Dievas gali kurti iš niekio. Pavyzdžiui, Abraomas patiki viltingu pažadu ir išeina į tikėjimo kelionę – į pažadėtąją žemę, taip gimsta išganymo istorija. Kitas pavyzdys – žydai Babilonijos tremtyje: jie patiki, kad gali sugrįžti į savo žemę, vėl gimsta išganymo viltis. „Hebrajų mesianizmo etapai yra

šie: Dievas – nuodėmė – atleidimas – mesijinė ramybė.“⁶

Krikščionybė patikslina ir atbaigia šią teologinę hebrajų mintį: Jėzus Kristus yra tas, „kuris turi ateiti“, yra Mesijas (hebr. *Mašiah*, gr. *Christos*). Taigi Kristus yra visų Dievo pažadų, kurių svarbiausias yra prisikėlimas, išsipildymas. Kristaus prisikėlimas yra tikroji mesijinė ramybė, nes mirtis, kaip didžiausias žmogaus priešas, amžiams nugalėta. Tai tarsi atsakas, kad Dievas tikrai „ateina“ (lot. *Adventus Dei*). Mesijinės teologijos uždavinys, anot J. Moltmano, atsakyti į Jono Krikštytojo klausimą: „Ar tu esi tas, kuris turi ateiti, ar mums laukti kito?“ (plg. Mt 11, 3). Jėzus ateina ne tik išikūnydamas, mirdamas ir prisikeldamas, bet ir eschatologijoje – Paruzijoje. Prisikėlęs Kristus sugrįš į žemę galutinai įkurti savo dangiškosios karalystės, kur „Dievas bus viskas visame kame“ (1 Kor 15, 28). Tada realizuosis dangiškoji Apokalipsės Jeruzalė ir Kristus amžiams įteiks karalystę savo Tėvui. Dabartinis žydų nusigrėžimas nuo Kristaus yra ženklas, kad pasaulis dar nėra atpirktas, nes egzistuoja kančia, skausmas, mirtis. J. Moltmano nuomone, tai ne tiek hebrajų „užkietėjusios širdies“ pasakymas *ne* Dievui, kiek kančios ir blogio matymas pasaulyje. Todėl mesianizmo problemą J. Moltmanas siejo su kančia, kuri tikrovėje atrodo visagalė. Jo teigimu, Dievas nori žydų buvimo pasaulyje, nes parodo atpirkimo troškimą / laukimą, kuris krikščionims jau įvyko Jėzuje Kristuje. Tad žydų Dievas yra „laukimo Dievas“.

Kita vertus, žydus galima traktuoti kaip simbolį, kad įmanoma Dievui pasa-

kyti *ne*. Taigi mes, krikščionys, sakome, kad kančia yra atpirkta Jėzuje Kristuje. Jo mirtis ant kryžiaus yra atsakas į vadinamąjį „Dievo tylėjimą“ kančios akivaizdoje. Iš tikrųjų Dievas netyli, jis atiduoda savo Sūnų, kad mes būtume išgelbėti. Dievas Jėzaus Kristaus mirties valandą ne tyli, o veikia: ne dėl Jėzaus, o dėl žmonių. Per savo Sūnų gelbsti žmoniją nuo nuodėmės, mirties, blogio. Jėzus, nors mirties valandą ir sušunka: „Mano Dieve, Mano Dieve, kodėl mane apleidai“ (Mk 15, 34), širdies gilumoje žino, kad Tėvas tai daro [apleidžia jį] ne tiek dėl jo paties, kiek dėl kitų – dėl mūsų visų. Dievo veikimas nukreiptas ne į Jėzų, jis yra ne jo pusėje, bet į žmones – yra žmonių pusėje ir veikia per savo Sūnų⁷. Įdomu pastebėti, kad, pavyzdžiui, žydų persekiojimas per Antrąjį pasaulinį karą iškėlė klausimą, apie kokį Dievą galima kalbėti patyrus holokaustą, tiek vargo ir kančių, kai nukankinta milijonai nekalėtų žmonių? Ar Dievas tylėjo? Šia tema daug rašė vokiečių mąstytojas Dytrichas Bonheferis (*Dietrich Bonhoeffer*)⁸. Kodėl Dievas tyli, jei yra visagalys? Atsakymas yra vienas: Dievas netyli, netylėjo ir prieš 2000 metų, „atiduodamas“ į piktų žmonių rankas savo viengimį Sūnų⁹. Ar tada juo kas nors tikėjo? Taigi krikščionims pasaulis yra atpirktas, bet galutinį (vaizdžiai kalbant, šimtaprocentinį) atpirkimą vis dėlto pasieks amžiu, pasaulio pabaigoje, danguje, eschatologijoje. Todėl dabar, kol tebeegzistuoja dangus ir žemė, galioja ši teologinė dialektika: „Pasaulis jau yra atpirktas Kristuje“, bet „dar negalutinai“. Negalutinai, nes turi ateiti pasaulio pabaiga ir įvykti jo perkeitimas, visuotinis teismas, mirusiųjų prisikėli-

mas, antrasis Kristus atėjimas, „dangiškosios Jeruzalės“ įsiviešpatavimas.

1.2. J. Moltmano „Kryžiaus teologija“

J. Moltmanas apie pasaulio sukūrimą kalba kaip apie kančią Dievuje (lot. *passio Dei*). Dievas kenčia, nes jo kūryba nukreipta „į išorę“ (lot. *ad extram*): jis tarsi išeina iš savęs ir viduje pasidalija. Imanentinėje Trejybėje Viešpats, vaizdžiai kalbant, „padaro vietas“ kitam, t. y. pasauliui. Taip Dievas save apriboja: šis veiksmas vadinamas *kenoze*. Tai gi pasaulio sukūrimas suprantamas kaip Dievo apsiribojimas: Dievo *pathos* – „kančia“¹⁰. Puikus pavyzdys – Išėjimo knyga, kur pasakojama, kaip Dievas apsigyvena savo tautoje tarsi palapinėje (hebr. *Shekinah* – „palapinė“) ir tęsia kelionę: kenčia kartu su tauta išėjimo iš Egipto įvykyje¹¹. Anot F. Rozencveigo (*Franz Rosenzweig*), hebrajų kalbos žodis *shekinah* reiškia Dievo pasidalijimą: jis atiduoda save Izraeliui, prisiima jo kančią, savo pažeminimą, tampa keliauninku. Atsiduoda Izraeliui iš aklos meilės ir prisiima jo dalį.

J. Moltmano teigimu, Kristus kryžiaus įvykis interpretuojamas dviem būdais:

- panteistiniu: Dievas suvokiamas kartu su kūrinija; jo reikia kūrinijai, kitaip jis nebus Dievas (G. Hegelis); viskas ir yra Dievas, be kūrinijos jis nebūtų Dievas;
- teistiniu: Dievo kūrinijai visiškai nereikia, kaip ir jam – kūrinijos.

Šios dvi pozicijos šiuolaikinės teologijos kritikuojamos. J. Moltmanas abiminėtas versijas taip pat kritikuoja ir tvirtina, kad sukurdamas kūriniją / vi-

satą Dievas save apriboja, ir tai daro iš meilės, o ne iš būtinybės. Dievas padaro savyje vietos pasauliui, viskam, kas yra sukurta. J. Moltmano suvokiamas Dievas yra kenozinis, t. y. save apribojantis. Šios kenozės viršūnė – Dievo Sūnaus mirtis ant kryžiaus.

Kristaus kryžius apreiškia, kas iš tiesų yra krikščionių Dievas – tas, kuris realiai dalyvauja pasaulio išganyme, rūpinasi pasaulio likimu, kartu kenčia. Kryžiuje atsiskleidžia visa Švenčiausiosios Trejybės veikla ir siekis išgelbėti pasaulį. Trejybinis krikščionių tikėjimas remiasi kryžiaus, Golgotos įvykiu.

Galimos ir šios papildomos kryžiaus interpretacijos:

- Konfliktas su įstatymu. Kristus vadino save žydų karaliumi: istorinė Jėzaus Kristaus mirties priežastis yra būtent ta, kad laikė save (hebr.) *Melek Israel*. Tad Jo mirtis žydams yra lyg prakeikimas: „Prakeiktas, kas kybo ant medžio“, – sakoma Senajame Testamente.
- Konfliktas su politiniais „dievais“ – to meto galingaisiais. Kristus nebuvo revoliucionierius, turbūt kaip ir visi mokėjo mokesčius („Kas ciesoriaus, atiduokite ciesoriui, o kas Dievo – Dievui“ [Mk 12, 17]), bet konfliktaavo su Pilotu.
- Konfliktas „Dievo su Dievu“. J. Moltmanas klausia: kas yra tas nukryžiuotasis Dievas? Kryžius verčia klausiti: kas tas Dievas? Gali egzistuoti ir toks nukryžiuotasis, kuris save laikė Dievu. Ateistai sako, kad Dievo nėra, nes pasaulyje daug kančios, blogio, neteisybės. Teistai teigia, kad Dievas yra už pasaulio ribų, pasaulis ir jo „smulk-

menos“jo nedomina. Panteizmas byloja, kad Dievas yra tas pats, kas ir pasaulis. Kryžiaus teologija nurodo, kad Dievas kenčia kartu su Kristumi, jam rūpi pasaulio istorija, jis „dalijasi savimi“ su pasauliu. Ši teologija duoda atsakymą: Dievas kenčia kartu.

Kaip teisingai suprasti kryžiaus hermeneutiką? Čia pasitelkiamos dvi sąvokos:

- *Kryžius* – besąlygiškas Dievo nusizėminimas Kristuje (gr. *kenosis* – „aukojimas“).
- *Atsidavimas*. Dievas „atiduoda“ Sūnų dėl mūsų (gr. *paradidomai* – „įteikti“), Dievas „įteikia“ savo Sūnų žmonėms – šis teiginys gali būti negirdėtas NT. Abraomas Pradžios knygoje neatidavė savo sūnaus Dievui to prašant – tą dabar padaro pats Dievas: „atiduoda“ Kristų už pasaulio išganymą. Dievas sąmoningai apleido Sūnų, todėl kenčia kartu su juo. Scholastikos laikų filosofinis „bejausmis Dievas“ čia nebetenka prasmės, nes Dievas kenčia, taigi rodo savo silpnumą. J. Moltmano Dievo įvaizdis yra pranašo Izaijo kenčiančio

Dievo tarno įvaizdis (plg. Iz 53, 1–8).

Klausimas: kur šioje kryžiaus dramoje yra Šventoji Dvasia? Visiško Dievo apleidimo (gr. *a-theos*) momentu Šventoji Dvasia yra ta jungtis, kuri susieja Tėvą ir Sūnų. Tokią mintį kėlė jau šv. Augustinas (plg. Žyd. 9, 14). Jo mintį toliau plėtoja J. Moltmanas. Jo teologija vadinama dialektine:

- Dievas atiduoda Sūnų pasauliui (teiginys).
- Kristus atiduoda Tėvui už pasaulį (antiteiginys).
- Šventoji Dvasia juos susieja: Tėvą ir Sūnų, Dievą ir pasaulį, amžiną ir laikiną, dievišką ir žmogišką, dvasinį ir medžiaginį (sintezė)¹².

Anot J. Moltmano, krikščionių Dievas yra silpnas ir kenčiantis, susitapatinęs su žmonija, nebe koks filosofų (lot.) *motore immobile* ar bejausmė, tik savimi besirūpinanti substancija danguje. Dievas yra gyvas asmuo, susitapatinęs su žmogumi iki mirties. Dievas yra meilės bendrystė tarp Tėvo, Sūnaus ir Šventosios Dvasios, visada kviečiantis žmogų į išganymą.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Plg. A. Grauslys. *Ieškau tavo veido*. – Vilnius, 1994, p. 38.
- ² Plg. P. Kepleris. *Kančios mokykla*. – Kaunas, 1994, p. 71. Verta palyginti C. S. Lewis. *Kančios problema*. – Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2006.
- ³ Plg. M. Bizzotto. *Il grido di Giobbe, L'uomo, la malattia, il dolore nella cultura contemporanea*. – San Paolo, 1995, p. 215.
- ⁴ J. Moltmann. *Trinita e Regno di Dio, La dottrina su Dio*. – Brescia: Queriniana, 1991, p. 14.
- ⁵ Plg. P. Sacchi. *Storia del secondo tempio*. – Torino, 1994, p. 357.

⁶ M. Cimosà. *Messianismo. Nuovo dizionario di teologia biblica*. – San Paolo, 1991, p. 938.

⁷ Plg. J. Moltmann. *Trinita e Regno di Dio, La dottrina su Dio*. – Brescia: Queriniana, 1991, p. 98–99.

⁸ Plg. D. Bonhoeffer. *Pasipriešinimas ir nuolankumas. Laiškai ir užrašai iš nelaisvės*. – Dialogo kultūros institutas, 2007.

⁹ Plg. K. Kitamori. *Teologia del dolore di Dio*. – Brescia: Queriniana, 1975.

¹⁰ Plg. J. Moltmann. *Trinita e Regno di Dio, La dottrina su Dio*. – Brescia: Queriniana, 1991, p. 31.

¹¹ Plg. ten pat, p. 37.

¹² Plg. ten pat, p. 101.

B. d.